

УДК 504.6

Боднюк Юлія Миколаївна, магістр спеціальності “Екологія”, КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

Науковий керівник: **Тарасенко Г.С.** – доктор педагогічних наук, професор кафедри екології, природничих та математичних наук КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРОСВІТНИЦТВА В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. *Стаття виконана на основі проведення аналізу категорій заповідності природно-заповідного фонду як важливого інструмента досягнення цілей екологічного просвітництва школярів в системі позашкільної освіти. Подано теоретико-методичні підходи до використання існуючих об'єктів і території природно-заповідного фонду в позашкільній освіті школярів. Розроблено класифікацію видів використання об'єктів і територій природно-заповідного фонду як важливих інструментів екологічного просвітництва на засадах збалансованого розвитку.*

Ключові слова: *природно-заповідний фонд, категорії заповідності, позашкільна освіта, екологічне просвітництво, збалансований розвиток.*

Summary. *The article is based on the analysis of nature reserve categories as an important tool for achieving the goals of ecological education of students in the extracurricular system. The theoretical and methodological approaches to the use of existing objects and the territory of the nature reserve fund in the out-of-school education of pupils are presented. The classification of the types of use of objects and territories of the nature reserve fund as important tools of environmental education on the basis of balanced development is developed.*

Key words: *nature reserve fund, conservation categories, extracurricular education, environmental education, balanced development.*

Постановка проблеми. Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

На землях природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного або історико-культурного призначення забороняється будь-яка діяльність, яка негативно впливає або може негативно впливати на стан природних та історико-культурних комплексів та об'єктів чи перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням [1-3].

Матеріали й методи досліджень. На основі загальноприйнятих методик проведено аналіз структурних компонентів природно-заповідного фонду для використання їх як важливих наочних об'єктів екологічного просвітництва в системі позашкільної освіти.

Об'єкт дослідження – категорії заповідності природно-заповідного фонду, які можна використовувати для цілей екологічного просвітництва.

Предмет дослідження – чинники, які визначають використання категорій заповідності природно-заповідного фонду для цілей екологічного просвітництва.

Методи дослідження – аналітично-діагностичний, експедиційний, метод порівняльної екології, екологічного моніторингу.

Результати досліджень. Згідно існуючого природоохоронного законодавства України, до природно-заповідного фонду України належать [2]:

природні території та об'єкти - природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища;

штучно створені об'єкти - ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва залежно від їх екологічної і наукової, історико-культурної цінності можуть бути загальнодержавного або місцевого значення.

Залежно від походження, інших особливостей природних комплексів та об'єктів, що оголошуються заказниками чи пам'ятками природи, мети і необхідного режиму охорони:

заказники поділяються на ландшафтні, лісові, ботанічні, загальнозоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, загальногеологічні, палеонтологічні та карстово-спелеологічні;

пам'ятки природи поділяються на комплексні, пралісові, ботанічні, зоологічні, гідрологічні та геологічні. Пам'ятки природи можуть розташовуватися на території інших об'єктів природно-заповідного фонду.

Території та об'єкти природно-заповідного фонду з додержанням вимог, згідно Закон України «Про природно-заповідний фонд» та іншими актами законодавства України, можуть використовуватися:

- у природоохоронних цілях;
- у науково-дослідних цілях;
- в оздоровчих та інших рекреаційних цілях;
- в освітньо-виховних цілях;
- для потреб моніторингу навколишнього природного середовища.

Проанализувавши існуючі категорії заповідності взаємності від встановлених у них режимах охорони нами запропоновано класифікацію видів використання об'єктів і територій природно-заповідного фонду.

В основу класифікації взято такі чинники: віддаленість і лімітованість використання (кожен заповідний об'єкт чи територія має певну віддаленість від населених пунктів і термін коли його можна відвідувати); зручність використання (взаємності від віддаленості та особливостей розміщення території на скільки зручним буде проведення заходів для організаторів та власне школярів); заходи, які можна проводити (взаємності від категорії території чи об'єкту та їхнього стану і від зручності їхнього використання, яка є можливість проводити ті чи інші просвітницькі заходи).

За віддаленістю і лімітованістю використання заповідні території і об'єкти поділяються на:

- близькі (такі, що розташовані на віддалі 2-3 км);
- помірно віддалені (віддалені від 3 км до 30 км);
- далекі (віддаленість понад 30 км).

До близьких можна віднести впершу чергу парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендрологічні парки, ботанічні сади та зоологічні парки, оскільки вони як правило розміщені в межах населеного пункту чи в його оклицях. До помірно близьких та далеких об'єктів та територій відносяться всі інші заповідні об'єкти.

Лімітованість використання категорій заповідності може бути за часом і кількістю раз використання, а також за масштабністю використання власне самого об'єкту.

За лімітованістю використання за часом і кількістю використання поділяються на:

- нелімітовані (доступні в будь-яку пору року і в будь-який день);
- малолімітовані (доступні в будь-яку пору року, проте є ліміт використання в певні дні або інші терміни);
- надзвичайно лімітовані (можна використовувати тільки в окремий час).

За лімітованістю використання за масштабом використання поділяються на:

- цілком доступні (можна використовувати майже всю територію в будь-який час і пору року);
- обмежено доступні (можна використовувати майже всю територію з окремими обмеженнями);
- майже недоступні (можна використовувати тільки окрему частину території і лише в певний час).

Такі об'єкти і території можуть використовуватися як короткочасно так і довгочасно, а також одноразово і багаторазово за певний термін. Лімітованість використання залежить від наявності сильно вразливих екосистем для яких рекреаційна діяльність є пагубною, а також від рівня антропогенної навантаженості власне самих охоронюваних екосистем.

За зручністю використання заповідні території і об'єкти поділяються на

- зручні (Є зручними для використання в будь-який час і без обмежень);
- малозручні (Є зручними для використання в будь-який час, але з певними обмеженнями);
- незручні (Є незручними для використання в будь-який час і з великою кількістю обмежень).

Зручними є ті об'єкти і території, які за віддаленістю є близькими та помірно близькими і за лімітованістю є не лімітованими та малолімітованими. Також рівень зручності залежить ще й від ряду інших чинників, які пов'язані із матеріально-технічним забезпеченням.

Розроблені пропозиції проаналізовані та систематизовані і приведені їхні середні показники в таблиці 1.

Таблиця 1 – Класифікація видів використання категорій заповідності в системі позашкільної освіти

Категорії заповідності	Віддаленість і лімітованість використання	Зручність використання	Просвітницькі заходи, які можна проводити
Біосферні заповідники	Помірно віддалені та далекі	Помірно доступні, Зручні, малозручні та незручні, мало лімітовані, дуже лімітовані	Обмежені екскурсії та пов'язані з ними просвітницькі заходи
Природні заповідники	Помірно віддалені та далекі	Помірно доступні, Зручні, малозручні та незручні, мало лімітовані, дуже лімітовані	Дуже обмежені екскурсії
Національні природні парки	Помірно віддалені та далекі	Цілком доступні, Зручні, малозручні та незручні	Обмежені та мало обмежені екскурсії
Регіональні ландшафтні парки	Помірно віддалені та далекі	Цілком доступні, Зручні, малозручні та незручні	Обмежені та мало обмежені екскурсії
Заказники	Помірно віддалені та далекі	Цілком доступні, Зручні, малозручні та незручні	Дуже обмежені, малообмежені екскурсії
Пам'ятки природи	Близькі, помірно віддалені та далекі	Цілком доступні, Зручні та малозручні	Малообмежені екскурсії
Заповідні урочища	Близькі, помірно віддалені та далекі	Обмежено доступні, Зручні та малозручні	Обмежені та мало обмежені екскурсії
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	Близькі	Цілком доступні, Нелімітовані, Зручні	Необмежені екскурсії
Ботанічні сади	Близькі	Цілком доступні, Нелімітовані, Зручні	Необмежені та мало обмежені екскурсії
Дендрологічні парки	Близькі	Цілком доступні, Нелімітовані, Зручні	Обмежені та мало обмежені екскурсії
Зоологічні парки	Близькі	Помірно доступні, Помірнолімітовані, Зручні	Малообмежені та обмежені екскурсії

Згідно аналізу даних таблиці отримано результати в яких показано, які просвітницькі заходи можна проводити в різних категоріях заповідності. Нами

розроблено комплекс просвітницьких заходів, які можна проводити під час позашкільної освіти школярів.

Просвітницькі заходи можуть бути представлені як науково-пізнавальні екскурсії, які поділяються на:

- необмежені (такі, що проводяться в близьких за віддаленістю та нелімітованих і зручних категоріях заповідності);
- малообмежені (такі, що проводяться в близьких та помірновіддалених за віддаленістю та малодоступних і малозручних категоріях заповідності);
- обмежені (такі, що проводяться в помірно віддалених та за віддаленістю та майже недоступних і малозручних категоріях заповідності).

Висновки. Результатом роботи є розробка класифікації видів використання об'єктів і територій природно-заповідного фонду в системі позашкільної освіти школярів. Встановлено, що можливість використання об'єктів і територій природно-заповідного фонду залежить від власне самої категорії заповідності, її охоронного режиму та її екологічного стану.

Дана проблематика досліджень є актуальною для проведення подальших досліджень як галузі загальної екології так і в галузі розвитку освітньо-виховного процесу.

Список використаних джерел

1. Екологічна безпека Вінниччини. Монографія /За заг. редакцією Олександра Мудрака. – Вінниця: ВАТ “Міська друкарня”, 2008. – 456 с.
2. Природоохоронне законодавство України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua> – Назва з екрану.
3. <https://uk.wikipedia.org/wiki> – офіційний сайт Вікіпедії

УДК 504.6(477.43/44)

Буренко А.Л., магістр спеціальності “Екологія”, КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

Науковий керівник: **Мудрак О.В.**, д.с.-г.н., професор, зав. кафедри екології, природничих та математичних наук КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ ПРИРОДНИХ КОМПЛЕКСІВ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ “СЕРЕДНЄ ПОБУЖЖЯ”

На основі запропонованої методики визначено екологічну оцінку природних комплексів регіонального ландшафтного парку “Середнє Побужжя” в межах Вінницької області за психолого-естетичними й географо-естетичними критеріями. Встановлено максимальне рекреаційне навантаження на природні комплекси досліджуваної території. Для збереження репрезентативного біотично-ландшафтного різноманіття в структурі Бузького довготного природного коридору національного рівня регіональної екологічної мережі необхідно збільшити площу парку, враховуючи певні види рекреаційного навантаження.

Ключові слова: екологічна оцінка, ландшафтні комплекси, регіональний ландшафтний парк, біотичне різноманіття, рекреаційне навантаження.

Summary. *On the basis of the proposed methodology, an ecological assessment of the natural complexes of the regional landscape park "Middle Pobuzhya" within the boundaries of Vinnytsia oblast was determined by psychological and aesthetic and geographic-aesthetic criteria. The*